אור הצפון — חסד; ביטוי אמונה

חסד - ביטוי אמונהאמר ר' יהודא ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאלו כופר בעיקר (קהלת רבה ז)

כמה פרשיות נכתבו בתורה המספרות את חסדי אברהם, את הטובות שגמל לבני אדם, ולא רק הכללים אלא גם הפרטים ופרטי הפרטים של כל מעשה ופעולה. "וירא וירץ לקראתם וכו' יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ וכו". פרטים מסדר הכנסת אורחים של אברהם אבינו - פרשיות מן התורה הם, שאם תחסר אות אחת מהם ספר תורה פסול הוא. כל אות משלימה את התורה, ובהעדר אות אחת מפרטי סדר הכנסת אורחים של אברהם אבינו הספר תורה נפסל, חסרון יש בשלמותו - בשלמות כל התורה.

וקודם העיון בעמקי סתרי גלויות אלה, עומדים אנו משתאים. באות אחת נברא העולם. "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" - ב"ה" בראם (בראשית רבה יב). באות קלילא נוסדו שמים וארץ. ועל חסד אברהם לא אות ולא אותיות וגם לא פסוק ולא פסוקים אלא פרשיות שלמות נכתבו. אות מהם משלימה את כל התורה. ועל כל קוץ של אות יש תלי תלים של הלכות (ראה שיר השירים רבה ה), גופי עיקרי תורה מרומזים בהם, כי הלא הלכות שבת חגיגות ומעילות מקרא מועט והלכות מרובות והיתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו והן הן גופי תורה (ראה חגיגה י).

ויותר נתפלא כשנעיין ונראה ברוב פרשיות התורה אשר בהן אברהם אבינו נזכר שהן רק במעשי החסד, ועל דבר אמונתו והכרתו לא נכתבו פרשיות בתורה, בן ג' כבר הכיר את בוראו - שה' הוא האלהים ואין עוד מלבדו, יחיד היה אברהם, הוא מצד אחד וכל העולם כנגדו - רודפים אותו, דנים אותו לשריפה בכבשן האש. אברהם אבינו הפיץ תורתו, עשה נפשות, העמידם על האמת שה' הוא יחיד ומיוחד ואין לו דמות ואין לו גוף. ד' מאות פרקים במסכת עבודה זרה למדם (ראה עבודה זרה יד), הרס וסתר את האמונות הטפלות, הורם והדריכם בדרכי אמת. ועל דבר מעשיו אלה לא מצינו פרשיות בתורה.

הוי אומר מכאן שמחסד אברהם אבינו צריכים אנו להבין את גדלותו - "אשר בחרת באברם". במעשי חסדו כלולים ואצורים רוממותו והתעלותו של אברהם אבינו, אמונה של אב המאמינים, הכרה של אברהם אבינו שבן ג' כבר הכיר את בוראו. פרשיות אלו של חסד הן הן פרשיות של שלימות אמונתו ורום הכרתו מפני שמעשי החסד הם בטוי אמונתו והכרתו. כי הלא אין לנו מושג במהות הבורא, אלא בדרכי הבורא שהם חסד. הקדוש ברוך הוא ברא את העולם לשם חסד, "עולם חסד יבנה", ומנהיג את עולמו בחסד, "ארחות ה' חסד ואמת". כשבקש משה: "הראני את כבודך", אמר לו הקדוש ברוך הוא: "לא תוכל לראות את פני, כי לא יראני האדם וחי וכו', אני אעביר כל טובי על פניך". יכול הוא האדם להשיג רק את טוב ה'. "ויעבור ה' על פניו ויקרא" גלה הקדוש ברוך הוא למשה רבנו את הי"ג מדות שבהם מנהיג את עולמו. במדה הראשונה יש נצחיות של טוב וחסד ה' בלי גבול ותכלית, ובמדה שאחריה כלול חסד ה' עוד יותר גדול, לפנים מאותו החסד שבמדה הראשונה.

"ה', ה', - אמרו חז"ל: "ה' קודם שיחטא, ה' לאחר שיחטא" (ראה ראש השנה יז:), נמצא שהמדה הראשונה כוללת חסד ה' של בריאת העולם וקיומו קודם החטא. נשתדל נא להשיג ולהבין מה מחסד ה' הכלול בבריאת העולם וביצירת האדם, כי הלא לא למענו ברא הבורא יתברך את הכל, איננו צריך לבריותיו - "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא", ולשם מה ברא עולם ומלואו? בשביל האדם בכדי להיטיב עמו. שמים וארץ וכל אשר בהם, עליונים ותחתונים, ברואי מעלה ומטה, צבא השמים, מלאכי מרום כל שתה תחת רגליו, הוא מושל בכל, לשרתו נבראו. ולא העולם והנבראים באשר הם עתה אחר שחטא אדם הראשון, אחרי הירידה שנתקלקלו ונתגשמו, וגם האדם אשר בשבילו נבראו ירד פלאים נתקטן ונתכווץ, אלא כמו שהיו קודם החטא בקומתם ובצביונם, בהודם ותפארתם, "אמר רבי יצחק בר מריון: כתיב 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם', בוראן משבחן ומי מגנן, בוראן מקלסן ומי נותן בהם דופי, אלא נאין הן ומשובחין הן, שנאמר 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים'" (בראשית רבה יב). עולם מלא תענוגים ועדונים, שפעות של טוב וחסד, תועלת והנאה נוצרו בשביל האדם נזר הבריאה ועדונים, שפעות של טוב וחסד, תועלת והנאה נוצרו בשביל האדם נזר הבריאה, בשביל אדם הראשון קודם החטא שהיה מסוף העולם ועד סופו. ויכול היה לקבל את כל ההנאות התענוגים והעדונים, ליהנות מכל מחמדי הבריאה מנועם טוב ה'. ולא עוד אלא שהזמין הקדוש ברוך הוא עולם נאה זה קודם יצירתו. "אדם נברא בערב שבת... כדי שיכנס לסעודה מיד... משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן, והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחיו, שנאמר: 'חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה'... אלו ז' ימי בראשית. 'טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה' - אלו ימים ונהרות וכל צרכי עולם. 'שלחה נערותיה תקרא' - זה אדם וחוה" (סנהדרין לח.). על פרט אחד מחסד ה' אנו אומרים: כי לעולם חסדו - "לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו". הקדוש ברוך הוא קרע את הים סוף לפני יוצאי מצרים, הרי הוא חסד עולמי - לעולם חסדו. ואז הלא שש מאות אלף רגלי מלבד טף ונשים עם ערב רב הלכו בטוחים בחסדי ה' ובהבטחתו שהבטיחם להוציאם מארץ מצרים. ובמעשה בראשית, הלא בשביל אדם אחד אמר הקדוש ברוך הוא יקוו המים וגו' ותראה היבשה, ואין זה אלא פרט אחד קטן מחסדי ה' שבמעשי בראשית, התהוות הבריאה וכל הנבראים, סדרי הבריאה אשר על אדני חסד הוטבעו. וכל אלו בשביל אדם אחד נבראו, "לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" (סנהדרין לז), בשביל כל אחד ואחד כדי שיתענג ויתעדן בטוב וחסד ה' הממלאים את כל ההויה.

ומה רב הוא חסד ה' אשר ביצירת האדם, שבראו הקדוש ברוך הוא בצלמו, בצלם אלהים עליון לכל הנבראים, גדול אפילו מן המלאכים. חכמתו מרובה. "אמר רבי אחא בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת, אמר להן: נעשה אדם, אמרו לו: מה טיבו,

אמר להן: חכמתו מרובה משלכם, הביא לפניהם את הבהמה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור וכו'" (בראשית רבה יז). אדם הראשון השיג את מהותו של כל נברא, הקיף את כל הבריאה כולה, כל הנבראים ביחד, והבין את מהותה, ומהות כל חלק, כל חוליה ממנה, השיג השפעתם ההדדית של כל חלק על חבירו ועל הכלל כולו, והבין שבלעדי נברא אחד היה מורגש חסרון, פגם בכל הבריאה ועל ידו היא משתלמת. קרא שמות לכל הנבראים. השם מורה על עצמיותו ומהותו של כל נברא ועל תכונתו, ולחכמה רבה זו לא זכה אלא אדם הראשון. הביא לפניהם, לפני מלאכי השרת, ולא היו יודעין. חכמה זו כשהיא לעצמה עונג ועדון רב היא, ומדריגה של חכמה זו אינה אלא שליבה אחת בסולם מעלות החכמות וההשגות של האדם, כי הלא בתחילת יצירתו, ברגעים הראשונים, זכה להשגות אלה. ועל ידי השגות אלה נתעלה להשיג השגות יותר עמוקות, יותר עליונות, וכה נתעלה ונתגדל מרגע לרגע. באמת גדלות זו - מסוף העולם ועד סופו חננו הקדוש ברוך הוא בגדלות וברוממות כזו עד שמלאכי מרום טעו ובקשו לומר לפניו קדוש (ראה בראשית רבה ח:ט). לא יכלו להשיג את תכלית גדלותו ולא ראו שהוא נברא. ואדם זה הכניס הקדוש ברוך הוא לגן עדן, מקור כל התעגוגים, לחם אבירים אכל, מלאכים צולין לו בשר, והיה הולך וגדול, מתעלה ומתרומם, בלי שום הפסק, מחיל אל חיל בהשגות ועליות נצחיות ומתעגג בתענוגים אין סופיים.

ועדיין לא תמו חסדי ה'. נתן לו כח הבחירה, סגולה זו שיוכל לבחור בטוב וברע, מפני שאחרי כל התענוגים והעדונים, ההשגות והעליות, היה מרגיש האדם בנתינה זו מעין נהמא דכסופא. אמנם בחינה זו היא כבר למעלה מהשגתנו, אלא לפי חסד הבורא יתברך עם האדם נקרא זה נהמא דכסופא. ובשביל זה ניתנה לו סגולת הבחירה, האפשרות לבחור בטוב וברע. ואם בחר בטוב אזי שכר בחירתו הוא נוטל.

מה גדול ורב הוא חסד ה' עם האדם מפני שרצה הקדוש ברוך הוא לעשות חסד אתו שיתענג ויתעדן בעונג ועדון שאין בהם צל של פגם, שהוא כבר למעלה מהרגשתנו, נתן לו אותו הכח להיות בוחר. ובכחו גם לבחור ברע, להשפיל את עצמו והבריאה כולה עד הדיוטה התחתונה, ולרדת מטה מטה בעמקי שאול תחתיות, להפוך טוב לרע, גן עדן לגיהנם, עד שהקדוש ברוך הוא אומר: "אין אני והוא יכולין לדור בעולם" (ראה סוטה ה). הוא "דוחק את רגלי השכינה" (חגיגה טז). ובשביל מה נתן לו כח זה? כדי להוסיף בתענוג של האדם שירגיש ששכרו הוא נוטל, גמול מעשיו הטובים שעשה מתוך בחירתו בטוב.

חסד זה כלול במדה הראשונה מי"ג מדות, ומזה נשכיל להבין את גודל חסד ה' אשר בי"ב מדות האחרות. המדה השניה כוללת בקרבה חסד הקדוש ברוך הוא לאחר שיחטא האדם, ולולא חסד ה' אף אם ישוב אל ה' בתשובה היותר נעלה כמו התשובה של אדם הראשון שישב בתענית ק"ל שנה (ראה עירובין יח) וסבל יסורי גיהנם שנתגרש מגן עדן, בכל זאת אין מקום לתשובתו - אבד זכות קיומו. "שאלו לנבואה נפש החוטאת מה תהא עליה? אמרה: 'הנפש החוטאת היא תמות' (יחזקאל יח:ד)" (ירושלמי מכות ב:ו) - אין מקום לתשובה. אלא שהקדוש ברוך הוא ברב טובו, גם אחרי שחטא האדם והפר טוב לרע, השחית וקלקל את הבריאה, הורידה והשפילה, לא הכיר בחסד ה' הכלול במדה הראשונה, גם אז לא ידח ממנו נדח, הקדוש ברוך הוא מקבלו בתשובה - ה' - לאחר שיחטא ויעשה תשובה (ראה שם). וכן בכל מדה יש נצחיות של חסד אין סופי למעלה מהנצחיות של חסד הכלולות במדות הקודמות, הטוב כי לא כלו רחמיו ולא תמו חסדיו. אין קץ ואין גבול לחסדו - חסד ה' מעולם ועד עולם.

בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו. והכרה זו פשטה צורה ולבשה צורה יותר עליונה. וכה נתעלתה ונזדככה הכרתו בעלוי וזכוך בלתי נפסק. ראה והשיג, הקיף והבין את חסד הקדוש ברוך הוא אשר בהתהוות היצירה וקיומה. צורת הבריאה - חסד, צורת ההשגות והעליות במעלות החכמה גם כן חסד. היש - חסד, והמטרה - חסד, הבריח התיכון של היצירה הוא חסד. והוא גם המפתח הנועל שערים ופותחם. ומפתח זה בידו ניתן. ביד האדם, בכחו, להתעלות ולהעלות את כל היצירה בעלוי בלתי מוגבל. ובמה? בחסד, כי אין ביצירה אלא חסד, ומה הוא אף אתה.

וכה התעלה והשתלם בחסד מתוך התעלות והשתלמות הכרתו בדרכי ה' יתברך. גדלו והתגדלו יחד אמונתו והכרתו עם מעשי חסדו, שלובים וצמודים. סוף מעשי חסד מתוך אמונה והכרה תחלה. האמונה היא הצורה, והמעשים הם בטויה. וכמו בהביעו דעת האמונה, לא כבשה בלבו ולכבשן אש השליכוהו, כן בעת שהרתיח הקדוש ברוך הוא את העולם כגיהנם, לא יכל לכלוא ולכבוש את בטוי אמונתו, צמאה נפשו לחסד, ישב בפתח האהל והצטער. וכשראה את האורחים "וירץ לקראתם", רץ לגיהנם כדי לעשות חסד ולא שינה את הסדר מכפי הרגיל: "יקח נא מעט מים", "רחצו רגליכם". לא החסיר אף משהו בתענוגם ובכבודם מפני יסורי מחלתו וצער גיהנם, כי אותם המעשים הם בטוי אמונה, אמונה של אב המאמינים אשר גם במו כבשן אש היתה, אור כשדים נצחה, ומכל מדרגה נוספת במעלות האמונה, נוצר צמאון חדש אשר התבטא בחסדים יותר גדולים, וכשם שאין קץ ותכלה לאמונה והכרה, כך אין גבול וקצב לחסד, גבוה מעל גבוה ורום מעל רום. עד אין סוף.

פרשיות התורה מחסד אברהם, צורתם שלימות, אמונתו והמעשים הם בטוי והתגשמות הצורה. ומפני שהאמין ועלה במעלות אמונה והכרה, עשה חסד והשתלם בחסד. וכל הכופר בגמילת חסד כאלו כופר בעיקר. נבל שלא עשה חסד לא נקרא רע אכזרי, אלא "אמר נבל בלבו אין אלהים" - כפר בעיקר, מפני שכל המאמין אמונתו מתבטאת בחסד.